

Utvecklings- seminarium

Samverka för att förebygga
återfall i brott
- förutsättningar och möjligheter

Del 4. Bakgrundsmaterial

Brå – kunskapscentrum för rättsväsendet

Myndigheten Brå verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsbekämpning och brottsförebyggande arbete, till i första hand regeringen och myndigheter inom rättsväsendet.

© Brottsförebyggande rådet 2020
urn:nbn:se:bra-947

Författare: Erika Sallander

Brottsförebyggande rådet, Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon 08-527 58 400, e-post info@bra.se, www.bra.se
Första utgåva 2012, reviderad utgåva 2020

Innehåll

Inledning	4
Individens behov och samhällets ansvar	5
Behovet av samverkan	5
Hur många och vilka återfaller?	5
Utmaningar i det återfallsförebyggande arbetet	6
Stödjande regelverk	7
Ett effektivt återfallsförebyggande arbete - vad visar forskning?	9
Utgå från individens förutsättningar och behov	9
Beakta risk- och skyddsfaktorer	10
Tänk långsiktigt och planera åtgärder i rätt ordning	10
Ta vara på vändpunkterna	11
Individuell motivation	11
Omgivningens påverkan	11
Bryta med kriminella kontakter och skapa nya gemenskaper	12
Bryta missbruk	12
Hjälp med psykisk ohälsa	12
Utbildning och arbete.....	12
Åldern har betydelse	13
Skapa förutsättningar för samhällsintegrering.....	13
Fungerande samverkan ger kvalitet	14
Tydlig styrning och struktur.....	14
Synliggör resultaten.....	15
Utveckla samsyn genom dialog	15
Var medveten om expertmakten	15
Samverkansstrukturer för att förebygga återfall i brott	16
Individuella planer – ett verktyg i samarbetet	17
Kriminalvårdens verkställighetsplan	17
Upprätta en gemensam plan	17
Att tänka på.....	18
Kort sammanfattning	20
Referenser	21
Lagar och förordningar, källhänvisningar	23
Internetbaserad information.....	23

Inledning

Den här skriften handlar om vad som kan göras i det lokala samhället för att förhindra att personer som avtjänat en rättslig påföljd, i anstalt eller i frivård, återfaller i brott. Syftet är att beskriva hur arbetet mot återfall i brott fungerar i dag, samt ge exempel på vad som kan göras för att utveckla ett strukturerat och effektivt återfallsförebyggande samarbete. Genom att lyfta fram framgångsfaktorer, ta upp svårigheter och resonera kring möjliga lösningar ger skriften en vägledning i hur man kan utveckla arbetet.

Det kan vara värt att nämna att de råd och förslag som lyfts fram i skriften är avsedda för att stödja utvecklingen av samverkan i relevanta organisationers ordinarie linjeverksamhet, oavsett vilken problematik eller brottsbakgrund (t.ex. gängkriminalitet) klienten har. Finns en strukturerad samverkansorganisation på plats, gynnas möjligheten att skapa ett individanpassat stöd.

Det inledande kapitlet handlar om arbetets förutsättningar, där både klienters behov och strukturella organisatoriska förutsättningar belyses. Det andra kapitlet tar upp relevanta insatser och vad forskning visat vara viktigt att beakta, för att skapa ett effektivt återfallsförebyggande arbete. Det tredje kapitlet handlar om samverkan. Här ges förslag på vad man bör tänka på för att utveckla en fungerande samverkan, samt hur det återfallsförebyggande arbetet kan struktureras på flera nivåer. Det avslutande kapitlet visar hur en individuell plan kan fungera som ett verktyg för att strukturera det klientnära samarbetet

Behoven hos individer som avtjänar en påföljd inom kriminalvården är ofta multipla och spänner över vård, boende, arbete/försörjning, att kunna skapa nya sociala nätverk och hitta ett meningsfullt fritidsliv. I vissa fall kan det även finnas behov av skydd.

De aktörer som kan bidra är många. I den här skriften har vi dock avgränsat innehållet till att belysa samordningen mellan de organisationer som är direkt ansvariga för klienters primära behov eller har uppdrag kopplat till deras förutsättningar att lämna en kriminell livsstil och (åter-)integreras i samhället. Dessa är främst Kriminalvården, kommunen, regionen (hälso- och sjukvård), Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Polismyndigheten, Länsstyrelsen och Kronofogden. Men även näringslivet och olika organisationer inom den ideella sektorn kan göra mycket viktiga insatser i detta arbete.

Skriften utgår från en vuxen persons behovsbild, och fokus ligger främst på de stödjande insatser som kan göras för att hjälpa personer i anstalt eller frivård att bryta med en kriminell livsstil och gynna en (åter-)integrering i samhället. Det kan vara värt att notera att även stödjande insatser ofta innehåller viktiga moment av övervakning och social kontroll. Trots avgränsningen här kan de råd och rekommendationer som skriften lyfter fram, även vara relevanta för personer som vill lämna en kriminell livsstil/miljö, även om de inte befinner sig i kriminalvård. Däremot fokuserar skriften inte på det förebyggande arbete som görs för personer som befinner sig i riskzonen för att påbörja en kriminell bana.

Individens behov och samhällets ansvar

Behovet av samverkan

En frigivning från anstalt eller en påföljd inom frivården kan innebära många utmaningar för individen själv, såväl som för det lokala samhället som ska ge personen stöd och vård. Den som vill bryta upp från en kriminell livsstil har vanligtvis ett stort behov av olika stöd- och vårdinsatser.

Många av kriminalvårdens klienter har svåra sociala problem, bristande utbildning, svag anknytning till arbetsmarknaden, försörjningssvårigheter, stora skulder och en oordnad bostadssituation. Enligt uppgifter från Kriminalvården 2020 har cirka 60 procent av deras nyintagna klienter missbruksproblem.¹ En stor andel av de fängelsedömda har personlighetsstörningar, och cirka 50 procent av dem lider av psykisk ohälsa som kräver psykofarmaka av något slag.² I en klientuppföljning konstaterar Kriminalvården att de flesta av de problem som kartläggs är dynamiska, och därmed påverkbara och möjliga att göra någonting åt.³

För att möta individernas multipla problem och behov, krävs det ofta specialkompetens från olika yrkesgrupper, och därmed från olika huvudmän. *Samhällets olika aktörer behöver därför samverka för att kunna erbjuda ett professionellt och effektivt återfallsförebyggande stöd.* Förutom det mervärde som dessa insatser kan ge individen, och den positiva effekt i form av minskat lidande som de också kan ha för andra människor – såsom närstående och potentiella brottsoffer och vittnen – är dessutom stora samhällsekonomiska besparingar kopplade till det återfallsförebyggande arbetet. Flera studier som gjorts har belyst hur även måttliga framgångar ger besparingar som vida överträffar de resurser som samhället satsar på återfallsprevention.⁴

Hur många och vilka återfaller?

För att utveckla ett återfallsförebyggande arbete kan det vara bra att ha en uppfattning om hur många och vilka det är som återfaller mest.

År 2013⁵ frigavs 6 731 personer från anstalt. Inom tre år hade 64 procent återfallit i brott.⁶ Samma år lagfördes 10 364 personer till påföljd inom frivården, och inom tre år hade 42 procent av dessa återfallit i brott.⁷ Sammanlagt var 14 procent av klienterna kvinnor och 86 procent män. Bland kvinnorna återföll 42 procent och bland männen 52 procent.

1 Kriminalvården (2020), *KOS 2019 Kriminalvård och statistik*.

2 Kriminalvårdens rapport *En presentation av bakgrundsfaktorer hos Kriminalvårdens klienter*, Klientkartläggning 2013. Ett regeringsuppdrag, samt Kriminalvårdens läkemedelsstatistik 2010, på www.kriminalvarden.se

3 Kriminalvårdens rapport, *En presentation av bakgrundsfaktorer hos Kriminalvårdens klienter*, Klientkartläggning 2013. Ett regeringsuppdrag, www.kriminalvarden.se

4 Ekonomiska beräkningar finns bland annat i Riksrevisionens granskning av Kriminalvården, *Kriminalvårdens arbete med att förebygga återfall i brott – verkställighetsplanering och samverkan inför de intagnas frigivning* (RiR 2009:27). Se även *Utvärdering av Krami, Malmöstad 2019*, <https://malmo.se/Sa-arbetar-vi-med.../Arbetsmarknadsfragor.html>

5 Statistiken avser individer som frigavs 2013 och hade fängelse som mest ingripande påföljd. Därefter följs individerna upp i tre år och efter det följer en buffertperiod på tre år. Buffertperioden behövs bland annat för att säkerställa att alla återfall hinner vinna laga kraft. Läs mer: www.bra.se/statistik/kriminalstatistik/aterfall-i-brott/om-statistiken.html

6 Se kriminalstatistiken återfall i brott, på www.bra.se/statistik/kriminalstatistik/aterfall-i-brott.html

7 Se kriminalstatistiken över lagförda personer, på <https://www.bra.se/statistik/kriminalstatistik/personer-lagforda-for-brott.html>

Trots den stora andelen återfall är det inte alla som återfaller frekvent. Av de 6 731 som frigavs från anstalt 2013 återföll 24 procent minst *tio gånger under den treåriga uppföljningsperioden*. Av dessa fick 86 procent (1 386 personer) fängelsepåföljd som mest ingripande påföljd.

Det är denna mindre men mycket brottsaktiva kategori som står för en stor andel av brotten i samhället. Det är även denna kategori som löper störst risk att återfalla tidigt efter en frigivning.

Generellt är risken att återfalla i brott störst precis efter frigivningen, och avtar successivt med tiden. Personer som frigavs från fängelse eller någon annan frihetsberövande påföljd hade den högsta risken under hela uppföljningsperioden. Mediantiden för återfall bland klienter med högst belastning (minst 9 gånger) var 100 dagar efter ingångshändelsen, mot 340 dagar för dem utan tidigare belastning.⁸

Återfall i brott varierar mellan olika ålderskategorier. Bland personer i åldern 18–20 år återföll nästan hälften (47 %) i brott, medan motsvarande andel bland personer i åldern 60 år eller äldre var 20 procent. Även om kvinnorna tenderar att återfalla mer lite senare än män, är skillnaderna i återfallsfrekvensen inte så stor över tid. Det tydligaste mönstret för både män och kvinnor är att det avtar markant efter 60 år.

Utmaningar i det återfallsförebyggande arbetet

En särskild utmaning för det lokala samverkansarbetet hänger samman med att de aktörer som verkar lokalt har olika organisationsstrukturer och geografiskt skilda ansvarsområden. Det lokala samverkansarbetet blir därmed ofta beroende av både regionalt och nationellt fattade beslut och prioriteringar.

Olika granskningar och utvärderingar har framför allt betonat *behovet av att utveckla en organisatoriskt strukturerad och för individen välkoordinerad samverkan*. Riksrevisionen såväl som Brå har i flera utvärderingar konstaterat att det på många håll finns stora brister i styrningen av samverkansarbetet mellan de direkt ansvariga myndigheterna. Detta har lett till att personer som befinner sig inom kriminalvård riskerar att hamna mellan stolarna mellan olika huvudmän, med långa väntetider som följd. Samverkansarbetet har därtill ofta blivit ett handläggaransvar, vilket gör det personberoende och därmed sårbart.⁹

Till följd av de olika granskningarna har regeringen, Kriminalvården och bland annat Arbetsförmedlingen vidtagit flera åtgärder för att stärka det återfallsförebyggande samarbetet.¹⁰ I regeringens nationella brottsförebyggande program, *Tillsammans mot brott*, betonas att insatser för att förebygga återfall i brott är en central del i det brottsförebyggande arbetet.¹¹ Detta har sammantaget skapat en tydligare prioritering av frågan, men enligt Brås senaste utvärdering av Kriminalvårdens försöksverksamhet med inslussningsgrupper, finns fortsatt ett utvecklingsbehov gällande styrningen för att underlätta det konkreta samverkansarbetet.¹² Eftersom flera uppdrag och åtgärder för att utveckla samverkan är under utveckling, finns det all anledning att följa arbetet och ta vara på de

8 Med tidigare belastningar avses lagakraftvunna domar eller lagföringsbeslut fem år före ingångshändelsen.

9 Se bland annat Brås idéskrift nr 20, Samverka för att förebygga återfall i brott (2012), Riksrevisionens granskning Återfall i brott – hur kan samhällets samlade resurser användas bättre? (2015) och Inslussningsutredningens rapport Inslussning – en idéskiss (2017).

10 Bland annat har regeringen i regleringsbrev och regeringsuppdrag gett Kriminalvården tydligare styrning att arbeta med att förebygga återfall i brott. Ett exempel gäller utvecklingsarbetet med verkställighetsplaner som kriminalvården genomfört. Mer om detta kommer längre fram i texten.

11 Tillsammans mot brott – ett nationellt brottsförebyggande program (skr. 2016/17:126), s. 37.

12 Brottsförebyggande rådet, Brå (2020). Samordnade insatser för klienter som har villkorlig frigivning med övervakning. Utvärdering av Kriminalvårdens försöksverksamhet med inslussningsgrupper. Rapport 2020:15.

möjligheter detta kan ge.¹³

Trots dessa övergripande utmaningar, finns det olika verksamheter där man fått igång ett väl fungerande samarbete, och det befintliga regelverket kan ge ett visst stöd i utvecklingen av olika samverkansformer, vilket framgår i nästa kapitel.

I flera fall har man skrivit överenskommelser för att skapa en långsiktig och strukturerad samverkan för att förebygga återfall i brott. Några exempel på det är Kriminalvårdens samverkansavtal med Arbetsförmedlingen och med olika ideella föreningar.¹⁴ Kriminalvården har även ingått lokala samverkansavtal om exempelvis medverkan i sociala insatsgrupper (SIG).¹⁵ Eftersom de aktörer som verkar lokalt ofta har olika organisationsstrukturer, och styrs såväl lokalt som regionalt och nationellt, kan det krävas en viss kreativitet för att kunna skapa överenskommelser mellan de ansvariga huvudmännen. Ett exempel på det är när Arbetsförmedlingen, Kriminalvården och enskilda kommuner samarbetar inom en Krami-verksamhet.

Stödande regelverk

Regelverk som direkt eller indirekt inkluderar Kriminalvården i samverkan

Förordning (2007:1172) med instruktion för Kriminalvården

7 § fängelseförordningen (2010:2010)

2 kap. 5 § socialtjänstlagen (2001:453)

3 kap. 5 § socialtjänstlagen (2001:453)

8§ förvaltningslagen (2017:900)

Regelverk som är relevanta för Kriminalvårdens klienter, men inte inkluderar Kriminalvården

Lagen (2003:1210) om finansiell samordning av rehabiliteringsinsatser

2 kap. 7 § socialtjänstlagen

Det befintliga regelverket kan ge ett visst stöd i utvecklingen av olika samverkansformer. Rent generellt ska varje myndighet enligt 8§ förvaltningslagen (2017:900) inom sitt verksamhetsområde samverka med andra myndigheter. Därutöver finns bestämmelser som framför allt reglerar samverkansarbetet mellan Kriminalvården, socialtjänsten, regionerna, Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan. Några avser samtliga myndigheter medan andra endast reglerar samverkan mellan några av dem.

Kriminalvården ska enligt fängelseförordningen (2010:2010) utifrån klientens behov samverka med socialnämnden, hälso- och sjukvården, Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan. Vid behov ska Kriminalvården även samverka med andra myndigheter, organisationer och enskilda.

¹³ Bland annat regeringsuppdraget att utveckla en nationell struktur för avhopparverksamheten, Ju2019/02027/KRIM, Ju2010/02161/KRIM, Ju2016/03810/KRIM, Ju2018/03621/KRIM (delvis), Ju2018/03622/KRIM (delvis) samt Kriminalvårdens fortsatta utveckling av arbetet med inklusionsgrupper.

¹⁴ Kriminalvårdens webbplats, <https://www.kriminalvarden.se/om-kriminalvarden/samverkan-och-samarbete/>

¹⁵ I vissa fall har Kriminalvården ingått i de lokala samverkansavtal som skrivs mellan polis och kommun.

När det gäller kommunens ansvar står det i socialtjänstlagen (2001:453), SoL, att den kommun där den enskilde är folkbokförd ansvarar för stöd och hjälp under kriminalvård i anstalt (2 a kap. 5 § SoL). Det finns även generella skrivningar om att socialnämndens insatser för den enskilde ska utformas och genomföras tillsammans med honom eller henne och vid behov i samverkan med andra samhällsorgan och med organisationer och andra föreningar (3 kap. 5 § SoL).

De övriga myndigheterna har däremot inte några specifika bestämmelser om att samverka med Kriminalvården. Däremot finns det några lagar som reglerar samverkan mellan de olika aktörer som Kriminalvården ska samarbeta med. I lagen (2003:1210) om finansiell samordning av rehabiliteringsinsatser framgår att kommunerna, Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan och regionerna kan skriva överenskommelser och driva gemensamma verksamheter. Syftet med samstyrningen är primärt att använda tillgängliga resurser inom rehabiliteringsområdet på ett effektivt sätt samt att underlätta insteget till sysselsättning. Lagregleringen kom till för att möjliggöra utvecklingen av Finsam, en samverkansorganisation som inkluderar en nationell styrning och en utvecklad samverkan på kommunal nivå.

En annan bestämmelse som är mycket relevant för det återfallsförebyggande arbetet är den om gemensamt upprättande av individuella planer mellan kommun och regioner (2 kap. 7 § SoL). Denna bestämmelse diskuteras mer i kapitlet Individuella planer – ett verktyg i samarbetet.¹⁶

---

¹⁶ Motsvarande bestämmelse finns i 16 kap. 4 § i hälso- och sjukvårdslagen (2017:30).

Ett effektivt återfallsförebyggande arbete - vad visar forskning?

Hur ska man då lägga upp sitt återfallsförebyggande arbete och vilken vägledning kan forskningen ge? I det följande kapitlet ges en övergripande beskrivning av centrala aspekter som ofta lyfts fram inom forskningen.¹⁷

Samtidigt som det finns all anledning att följa de råd som framkommer av dessa studier, ska man vara medveten om att kunskaperna om varför människor återfaller och vad som kan förhindra ett återfall är ofullkomliga. Människors beteenden är komplexa och ännu återstår mycket forskning för att förstå alla aspekter av vad som kan motverka återfall i brott. När man arbetar med att förebygga återfall i brott i enlighet med den befintliga forskningens råd, bör man därför ha realistiska förväntningar. Man kan även behöva rusta sig med mycket tålamod. Det tar tid att förändra ett invant livsmönster.

Merparten av den redovisade forskningen är baserad på erfarenheter av män som lämnat ett kriminellt liv. Skälet till detta är att majoriteten av de personer som begår brott är män, och att män tenderar att återfalla i brott oftare än vad kvinnor gör. Men som vi tidigare redovisat finns det även kvinnor som begår brott och som återfaller i brott. När man bygger upp en verksamhet för att förebygga återfall i brott, är det därför viktigt att även anlägga ett genusperspektiv och utifrån behov anpassa arbetet efter de livsvillkor som kan skilja sig åt mellan kvinnor och män.

Det finns olika typer av vetenskapliga studier om återfallsproblematiken. Vissa studier fokuserar på olika insatsers effekt och andra på individen, för att försöka förstå vad det är som gör att människor lämnar en kriminell livsstil.

Utgå från individens förutsättningar och behov

Vi börjar med forskningen kring olika typer av insatser och vilka komponenter i insatserna som visat sig ge bäst effekt. Det finns flera olika forskningsöversikter som visar liknande resultat,¹⁸ och vi utgår här från den sammantagna bilden.

När man utvecklar insatser för att förebygga återfall i brott är det viktigt att utgå från en bedömning av de enskilda personernas förutsättningar och behov. Kort uttryckt brukar man säga att man ska utveckla sitt arbete utifrån risk-, behovs- och mottaglighetsprincipen (RBM):

1. Risk. Insatserna ska riktas mot de faktorer och förhållanden som bidrar till kriminalitet och som går att förändra (till exempel dålig problemlösningsförmåga, drogproblem eller antisociala attityder).
2. Behov. Insatserna behöver anpassas till problemnivån (till exempel intensiva insatser gentemot högriskpersoner).
3. Mottaglighet. Insatserna behöver vara anpassade i stil och form till mottagarens (kognitiva och känslomässiga) förmåga att ta till sig ett påverkansbudskap.

Insatser med en terapeutisk grundidé, med syftet att förändra beteende och tänkesätt, är generellt sett mer effektiva än insatser eller påföljder utan terapeutiskt innehåll.¹⁹

¹⁷ Den forskning som tas upp här är av övergripande karaktär, och gör inte anspråk på att täcka alla aspekter som finns inom forskningsfältet.

¹⁸ Bland annat Brottsförebyggande rådets skrift *Orsaker till brott bland unga och metoder att motverka en kriminell utveckling. En kunskapsinventering* (2009), Brottsförebyggande rådets rapport *Strategiska brott bland unga på 00-talet* (2011:21) samt Socialstyrelsen rapport *Insatser för unga lagöverträdare – en systematisk sammanställning av översikter om effekter på återfall i kriminalitet* (2008).

¹⁹ Lipsey, M. W., Landenberger, N. A. och Wilson, S. J. (2007), *Effects of Cognitive-Behavioral Programs for Criminal Offenders*.

Beakta risk- och skyddsfaktorer

Forskningen har identifierat åtta risk- och skyddsfaktorer som idag används inom bland annat Kriminalvården för att bedöma klienters risk för återfall i brott:²⁰

- historia av antisocialt beteende
- antisocialt personlighetsmönster
- prokriminella attityder
- prokriminellt umgänge
- missbruk och beroende
- familj och nära relationer skola och arbete fritid och avkoppling.

För att bedöma klienternas risk för att återfalla i brott använder Kriminalvården idag ett utvärderat bedömningsinstrument som tar fasta på dessa åtta faktorer, kopplat till individens risk, behov och mottaglighet (RBM). Studier visar att insatser ger mest effekt på klienter som har hög eller medelhög risk för återfall.²¹

Det finns flera studier som pekar på en positiv effekt när återfallsförebyggande program är inriktade på flera av individens problemområden. Enligt en klientundersökning som Kriminalvården genomförde 2013 har klienterna behov av samtidigt stöd inom i genomsnitt tre av följande områden: missbruk, boende, sysselsättning och försörjning, skuldsättning, familj, utbildning, hälsa, umgänge och nätverk samt kriminella attityder.²²

Tänk långsiktigt och planera åtgärder i rätt ordning

Det är viktigt att insatserna sker kontinuerligt och över tid, dels för att det ger individen ett bra stöd under den långa process som det ofta innebär att lämna en kriminell livsstil, dels för att kunna etablera och behålla tillit och få möjligheter till påverkan.²³ Vissa insatser kan genomföras redan under verkställighetstiden, men bör även tas i beaktande när man utvecklar det långsiktiga stöd som kan behövas efter frigivning från anstalt eller avslutad frivårdspåföljd.

Förutom tidsaspekten är det mycket viktigt att tänka igenom i vilken ordning insatserna bör komma. *Stödinsatser måste planeras individuellt och genomföras i den tid då de kan ha positiv (och inte negativ) effekt.* Speciellt bör man beakta hur man kan förebygga de risker som kan finnas samband med en frigivning, då risken för återfall är speciellt stor. Generellt brukar man säga att ju högre risken är för återfall, desto intensivare bör insatserna ske.²⁴

Här kan en successiv frigivningsprocess i form av olika utslussningsåtgärder vara en fördel för vissa klienter. Bland annat har Kriminalvårdens utslussningsåtgärder, i form av utökad frigång med elektronisk övervakning (IÖV) och boende i halvvägshus, visat sig ha en gynnsam inverkan på klientens sociala situation och i förlängningen även på minskningen av återfall.²⁵ Mer information om de olika utslussningsåtgärderna kommer i kapitlet om individuella planer.

---

ders, Campbell Systematic Reviews 2007:6, s. 22–23.

20 Dessa åtta faktorer brukar i forskningen benämnas *the central eight*.

21 För en utförligare genomgång av forskningen gällande RBM och Kriminalvårdens bedömningsinstrument, se *Utvärdering av den prediktiva validiteten för RBM-B, i en grupp klienter med kriminalvårdspåföljd 2014–2015*, Kriminalvården 2019.

22 Kriminalvårdens rapport *Klientkartläggning 2013. Ett regeringsuppdrag. En presentation av bakgrundsfaktorer hos Kriminalvårdens klienter*.

23 Brottsförebyggande rådets rapport *Strategiska brott bland unga på 00-talet* (2011:21), s. 9 och 57.

24 Kriminalvårdens rapport *Vägen ut ur gänget. Om manligheter, broderskap och svikna förhoppningar*, av Torbjörn Forkby, Jari Kuosmanen och Henrik Örnlin (2019).

25 Brottsförebyggande rådets rapport *2007 års reform av utslussning i kriminalvården* (2009:18).

Ta vara på vändpunkterna

Forskare har följt personer vars liv är präglad av ett kriminellt beteende över lång tid. De har studerat så kallade vändpunkter (*turning points*), det vill säga de faktorer som bidragit till att personerna kunnat förändra sitt liv och bryta sitt kriminella beteende. Denna forskning ger bland annat kunskaper om hur man kan stötta personer i den förebyggande processen och vad som gynnar en återintegrering i samhället. Forskarna John Laub och Robert Sampson har gått igenom forskningslitteraturen och analyserat ett amerikanskt undersökningsmaterial där 500 män studerats från födelsen och upp till 70-årsåldern.²⁶ Utifrån materialet har de dragit slutsatsen att kombinationen av individuell motivation, händelser i den sociala miljön och strukturella omständigheter sammantaget kan påverka en kriminell person till att upphöra med brott.

Individuell motivation

Den enskildes motivation till att förändra sitt beteende är *en grundläggande förutsättning för att han* eller hon ska upphöra med brott. Personen måste själv vilja bryta med sitt kriminella liv. Mycket talar därför för att insatser som riktar sig till att förändra attityder och normer bör komma tidigt i insatskedjan.²⁷ Den individuella motivationen kan påverkas av en kris eller en chock, exempelvis att personen gripits för brott och riskerar ett längre fängelsestraff eller har utsatt sig för påtagliga risker, till exempel genom att överdosera narkotika. Eftersom individens motivation kan förändras under livets olika skeden, är det viktigt att ta vara på de tillfällen när individen själv är som mest motiverad att förändra sin livsbana. Till exempel har det visat sig att motivationsamtal och mentorskap med fördel kan erbjudas individen i samband med de olika stegen i rättsväsendets sanktionskedja.²⁸

Omgivningens påverkan

Forskningen visar också att den individuella motivationen att upphöra med kriminalitet kan påverkas av hur omgivningen förhåller sig till personens ansträngningar. Det gäller i synnerhet inställningen hos de människor som en kriminell person på något sätt är beroende av, exempelvis en terapeut eller en handledare.²⁹ Här visar forskningen på vikten av professionalitet, att ha kunskap om klientens situation, och förmåga att kunna skapa förtroendefulla relationer. Människor som personen kan knyta an till, positiva upplevelser och känslor, som kärleken till en partner eller sina barn, eller en djup religiös upplevelse kan också påverka individen till att sluta med en kriminell livsstil. Många av de positiva faktorerna inkluderar även ett mått av struktur. Genom att ingå i stödjande sociala institutioner, relationer och sammanhang får individen en stabiliserande ram för de vardagliga rutinerna.³⁰

---

26 För en utförlig beskrivning av forskningen om att upphöra med brott, se Laub och Sampsons artikel "Understanding Desistance from Crime" i *Crime and Justice: A Review of Research*, vol. 28 (2001), respektive Parole, *Desistance from Crime and Community Integration*, från National Research Council of the National Academies (2008).

27 Visher, C. A., Lattimore, P. K., Barrick, K., och Tueller, S. (2017). *Evaluating the long-term effects of prisoner reentry services on recidivism: What types of services matter?* Justice Quarterly, 34(1), s. 136–165.

28 I Brås metastudie *Mentorskaps inverkan på återfall i brott* framgår att mentorskap har bäst effekt om det påbörjas i samband med den första arresteringen (rapport 2008:7).

29 Maruna, S. m.fl. (2004). Pygmalion in the reintegration process: Desistance from crime through the looking glass. Artikel i *Psychology, Crime & Law*, vol. 10 (3), s. 271–281.

30 Laub och Sampsons artikel "Understanding Desistance from Crime" i *Crime and Justice: A Review of Research*, vol. 28 (2001), respektive Parole, *Desistance from Crime and Community*.

Bryta med kriminella kontakter och skapa nya gemenskaper

Andra faktorer som kan förebygga återfall är att man bryter upp från sitt tidigare umgänge och ingår i konventionella sociala nätverk, där man till exempel har gemensamma fritidsaktiviteter med andra som inte är kriminellt belastade. Detta är relevant för de flesta, och ofta avgörande för personer som ingått i gängkriminalitet. För att lyckas lämna en gemenskap och invanda livsmönster är det mycket viktigt att få ett nytt sammanhang att inkluderas i. Det är även viktigt att personen själv kan få bidra till något positivt, i den mindre gemenskapen såväl som i samhället i stort. I den processen kan individen successivt lämna pro-kriminella attityder och värderingar, och istället anamma de sociala normer som finns i samhället i stort.³¹ För att kunna bryta med kriminella kontakter kan det i vissa fall vara nödvändigt eller en fördel om personen flyttar till en annan ort, eller åtminstone till en annan del av sin hemkommun. Detta för att underlätta för individen att bryta destruktiva relationer, men även för att skydda individen om det finns ett behov av det.

Bryta missbruk

Studier visar att insatser för att bryta missbruk även minskar brottsligheten.³² För att lyckas bryta med en kriminell livsstil behöver personer med en missbruksproblematik ofta få hjälp med sitt beroende. Insatser för att hjälpa intagna att bli fria från missbruk behöver komma in i ett tidigt skede under verkställighetstiden, och behandlingen behöver ofta fortsätta en längre tid efter att påföljden är avslutad.³³

Hjälp med psykisk ohälsa

En stor andel av kriminalvårdens klienter lider av psykisk ohälsa. Inte sällan förekommer en samsjuklighet, där klienter både har missbruksproblem och lider av psykisk ohälsa, vilket behöver beaktas när deras vård planeras. Vissa personer lider av psykisk ohälsa innan de begår brott, men en anledning till den höga psykiska ohälsan bland kriminalvårdens klienter kan även bero på det våld som finns i många kriminella miljöer.³⁴ Att själv bli utsatt, eller att utsätta andra för våld, samt att leva under ständigt hot skapar stressrelaterade problem och trauman som behöver behandlas. Förutom relevanta psykofarmaka har kbt-baserade metoder en speciellt gynnsam effekt på personer som har en hög risk att återfalla i brott.³⁵

Utbildning och arbete

Flera studier visar att anknytningen till arbetsmarknaden är viktig. För att verka återfallsförebyggande behöver arbetet ge social stimulans och helst vara på heltid. I den utvärderingsforskning som Brå bedriver har studier visat att arbetsmarknadsutbildning under verkställighetstiden gynnar möjligheterna att få arbete efter avslutad påföljd, vilket i förlängningen torde ha en positivt återfallsförebyggande effekt.³⁶

---

31 Torbjörn Forkby m.fl. har skrivit en sammanfattning av forskningen gällande så kallat "reentry" i Kriminalvårdens skrift *Vägen ut ur gänget. Om manligheter, broderskap och svikna förhoppningar* (2019).

32 Holloway, T. H. Bennett och D. P. Farrington (2008). *Effectiveness of Treatment in Reducing Drug-Related Crime, Report prepared for The National Council on Crime Prevention, Sweden*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

33 Brås rapport *Behandling av narkotikamissbrukare i fängelse, en effektstudie* (2008:18).

34 Kopplingen mellan psykisk ohälsa och våld tas bl.a. upp i Brås rapport *Dödligt våld och psykisk ohälsa. Gärningspersoners tidigare kontakter med psykiatrisk vård* (2020:7).

35 Lipsey, M. W., Landenberger, N. A. och Wilson, S. J. (2007), *Effects of Cognitive-Behavioral Programs for Criminal Offenders*, Campbell Systematic Reviews 2007:6, s. 22–23.

36 Brås rapport *Effekter av arbetsmarknadsutbildning för intagna i fängelse* (2010:14).

Åldern har betydelse

Generellt sett är yngre personer de mest aktiva brottslingarna, och den kanske viktigaste generella förklaringen till att personer upphör med brott är det enkla faktum att de åldras. Dels hänger det samman med ökad mognad, dels kan andra värden i livet bli viktigare. Inte sällan kan det vara att man blir trött av den hårda och ofta farliga livsstil som kriminaliteten för med sig.³⁷

Skapa förutsättningar för samhällsintegrering

Ovanstående resultat sammanfaller väl med den analys som gjorts i en svensk återfallsstudie av Birgitta Rydén-Lodi, där 100 tungt belastade män följts upp i tre år efter frigivning från anstalt.³⁸ För att en person ska kunna ta sig ur en kriminell livsstil och integreras i samhället är det enligt denna studie viktigt att

- det inte finns ett pågående missbruk
- det finns någon form av stöttande socialt nätverk
- personen har bostad
- personen får en tidig anknytning till arbetslivet efter fängelset
- den kriminella identiteten börjar luckras upp och att man förändrar sina värderingar angående brott.

Utifrån den forskning vi gått igenom här kan man sammanfattningsvis konstatera att insatser i det återfallsförebyggande arbetet behöver fokusera på det som skapar förutsättningar för (åter-) integrering i samhället. Det handlar till exempel om att se till att personen har bostad och sysselsättning ordnad i samband med frivårdspåföljd, villkorlig frigivning eller avslutad fängelsevistelse. För att klienter med missbruk eller beroende ska kunna lämna en kriminell livsstil är det likaså viktigt med en väl genomförd vård och behandling gällande psykisk ohälsa och missbruk, samt kontakt med en vårdkedja under samma period. Det gäller även att ta reda på vilken typ av socialt stöd individen behöver och kan få från sitt eget nätverk. Om detta inte finns bör något annat alternativ erbjudas, där individen kan få stöd i form av något slags mentorskap och andra sociala nätverk.

För att skapa ett återfallsförebyggande arbete, där insatserna är samordnade utifrån individens mångfasetterade behov och *där de når individen i rätt tid*, behövs således en välstrukturerad och i praktiken fungerade samverkan.

---

37 Carlsson, C. och Sarnecki, J. (2015). *An introduction to life-course criminology*. London: Sage.

38 Återfallsförbrytare, vilka är det? Några bakgrundsfaktorerers inverkan på återfall i brott. Faktblad nr 16 från Kriminalvårdens forskningskommitté (augusti 2005).

Fungerande samverkan ger kvalitet

För att lyckas i sitt samverkansarbete är det värdefullt att ha kunskap om själva samarbetets förutsättningar. Samverkan är inte ett mål i sig, utan syftar till att skapa förbättrad kvalitet i verksamheten, och till effektivare resursutnyttjande.³⁹ För det återfallsförebyggande arbetet handlar det dessutom om att skapa en fungerande vård- och stödkedja som undviker tidsglapp mellan nödvändiga insatser.

Samverkansmöjligheterna påverkas av en rad strukturella olikheter mellan de samverkande parterna. Det kan handla om olika synsätt och perspektiv, skilda organisatoriska förhållanden och inte minst skillnader mellan regelverken.⁴⁰ De följande styckena belyser de mest centrala aspekterna av detta.

Begreppet samverkan beskriver ett slags process där två eller flera parter på något sätt har ett visst mått av integration mellan sina verksamheter, i syfte att lösa ett gemensamt uppdrag. Inom den offentliga sektorn kan det till exempel handla om att olika parter har en gemensam samhällsuppgift att lösa, och att man genom styrning ser till att var och en bidrar utifrån sina uppdrag och sin kompetens. Syftet blir då främst att se till att korrekt stöd och service erbjuds målgruppen och att undanröja hinder och onödiga överlappningar.

I den här skriften syftar begreppet samverkan på en mer integrerad arbetsstruktur, där man även avsätter särskilda resurser för att möjliggöra ett konkret samarbete. Det kan även handla om att man skapar en specifik organisation för ändamålet. Begreppet samarbete handlar här om den praktiska verksamheten.

Tydlig styrning och struktur

En väl fungerande samverkan underlättas om det finns en tydlig styrning och ett engagemang på alla ledningsnivåer, inte minst på den övergripande administrativa och (i förekommande fall) politiska nivån, där man tar fram gemensamma och tydliga mål och avsätter relevanta resurser för samverkansarbetet. En tydlig styrning ger dessutom den nödvändiga legitimitet som samverkan på lägre nivåer är beroende av. För att skapa ett långsiktigt samverkansarbete behöver man ta fram tydliga strukturer. Det är viktigt att upprätta någon form av avtal och styrdokument som är vägledande för hur samverkan ska gå till. Styrdokumentet bör innehålla en tydlig problem- och målbeskrivning samt beskriva roller, arbetsfördelning och rutiner. För att skapa ett konkret samarbete behövs en organisation med resurser avsatta för verksamheten.

Omfattande samverkan inom välfärdsområdet kan kräva att man utvecklar strukturer på flera nivåer, där den nationella nivån ansvarar för att ta fram samverkansavtal eller överenskommelser och skapar gemensamma riktlinjer, identifierar och undanröjer hinder för samverkan, ansvarar för viss kunskapsutveckling etc. Den regionala nivån (till exempel länsnivå) kan utveckla och anpassa de nationella direktiven utifrån sina regionala förutsättningar. Här har man sektorsövergripande information och utbyte, och skapar rutiner för att hantera det konkreta samverkansarbetet. För att den lokala verksamheten ska få rätt förutsättningar krävs det ofta samordning, både på en kommunalt övergripande nivå och ute i de konkreta verksamheterna.⁴¹

---

39 Axelsson, R. och Axelsson Bihari, S. (2007). *Folkhälsa i samverkan*, Danermark, B. och Kullberg, C. (1999). *Samverkan: Välfärdsstatens nya arbetsform*, samt Mallander, O. (1998). "Samverkan" i Denvall, V. och Jacobson, T. (red. 1998) *Vardagsbegrepp i socialt arbete*.

40 Danermark, B. (2000). *Samverkan, himmel eller helvete*.

41 För utförligare information om hur man kan få till en fungerande samverkan i det lokala arbetet, se *Samverkan i lokalt brottsförebyggande arbete*, en samproduktion av Brå, Polisen och SKR (2020).

Synliggör resultaten

Ett problem som ibland uppstår med samverkan är att resultatet av verksamheten inte blir synligt för de medverkande parterna. Framför allt kan det vara chefer på övergripande nivåer som inte kan se på vilket sätt detta gemensamma åtagande gynnat deras egen verksamhet. I sådana fall riskerar det konkreta samverkansarbetet att åderlåtas på resurser i samband med ekonomiska överväganden eller omorganisationer. För att undvika detta och för att kunna utveckla verksamheten över tid, är det mycket viktigt att regelbundet dokumentera, följa upp och utvärdera verksamheten. För att ge utvärderingsarbetet de bästa förutsättningarna är det nödvändigt att ledningen redan från början avsätter personella och ekonomiska resurser till det.⁴²

Det är viktigt att vara medveten om att det ibland kan ta tid att få till ett välfungerande samverkansarbete, och att det bör tas i beaktande när man gör de första utvärderingarna.

Utveckla samsyn genom dialog

Att uppnå någon form av samsyn är grundläggande för en god samverkan. Det är också nödvändigt med en viss grad av gemensam problemförståelse för att samverkan över huvud taget ska fungera. Därför behöver man skapa en god dialog mellan de personer som ska samverka.⁴³ Begreppet samsyn kan precis som samverkan innefatta en process med olika grader av integration. Man kan enas kring ett gemensamt utgångsläge, där samsynen handlar om att se ett gemensamt problem och om att bekräfta behovet av varandras kompetens för att kunna lösa det. I detta kvarstår mycket av professioners olika perspektiv på subjektet eller objektet (i detta fall klienternas behov), och olikheten betonas som en förutsättning för att kunna lösa problemet. Å andra sidan kan samsynen i sin mest integrerade fas beskrivas som en sammansmält syn, där professioners specialkunskaper blir ett allmångods som förvaltas av många, och där uppdragen ibland blir otydliga.

Var medveten om expertmakten

De som arbetar med människor med omfattande behov har ofta lätt att se de fördelar som en samverkan kan medföra. Nyttan för individen är för det mesta påtaglig. Men en välfungerande samverkan med hög grad av samsyn kan medföra en del etiska dilemman.

Inte sällan råder det ett beroendeförhållande mellan klienten och dem som ansvarar för behandlingen eller stödet. När flera personer med hög yrkeskompetens och en enhetlig bild av problematiken ingår i samverkan kring en individ, uppstår det lätt ett ojämnt maktförhållande. Detta maktövertag, som ibland kallas expertmakt eller nätverksmakt, kan bland annat visa sig i att man gentemot individen anser sig ha tolkningsföreträde om problematiken och dess lösning.⁴⁴ Individen kan även uppleva sig mer kontrollerad. Därför är det nödvändigt att vara medveten och öppen om maktförhållanden, och att skapa strukturer för hur individens önskemål och delaktighet kan tillvaratas. Det är viktigt att den enskildes rätt till integritet inte åsidosätts, i strävan efter att skapa en effektivare samverkan. Samverkan mellan myndigheter får heller inte innebära att man kringgår sekretesslagstiftningen.

---

42 Ibid.

43 Ibid.

44 För mer information om begreppen, se Thorsén, H. och Engström, I. (2006). "Makt och etik" i Engström, I. Tvingad till hjälp – om tvång, etik och tillit i barn- och ungdomspsykiatrisk vård.

Samverkansstrukturer för att förebygga återfall i brott

Det behövs välutvecklade samverkansstrukturer på flera nivåer i det återfallsförebyggande arbetet. Den lokala nivån behöver ha en tydlig samverkansstruktur och utvecklade rutiner för hur man hanterar personer som befinner sig inom frivården eller som står inför en frigivning från anstalt. Det gäller i hög grad den praktiska verksamheten. Men man behöver även skapa ett forum där det praktiska samverkansarbetet kan styras och följas upp. Ett lokalt ”brottsförebyggande råd” eller motsvarande samverkansorganisation kan utgöra en sådan arena.⁴⁵ En regional samverkan kan gynna tillgängligheten till rätt service och vård. Det är speciellt värdefullt för mindre kommuner som inte förfogar över alla olika resurser som individen kan ha behov av. Ett regionalt samverkansarbete kan ansvara för samstyrningen, i syfte att utveckla en väl fungerande stöd- och vårdkedja för att motverka återfall i brott. Ett samverkansforum på en övergripande nationell nivå skulle kunna vara ett sätt att gynna utvecklingen av en likartad service till alla personer oavsett bostadsort. De som ansvarar för verksamheterna på de olika nivåerna (såväl den politiska som den administrativa ledningen) kan med fördel formalisera arbetet genom att sluta ett samverkansavtal.

Avslutningsvis kan vi med hjälp av följande citat konstatera att:

Samverkan är inte bara en fråga om att vilja samverka, det är en komplex process som kräver prioriteringar, kunskap, styrning och struktur. Styrningen är kanske det mest centrala, att den politiska och administrativa ledningen aktivt tar ställning för samverkan. För att det ska bli långsiktigt och hållbart måste samverkan integreras och förankras i de ordinarie verksamheterna.⁴⁶

---

45 Vikten av det lokala återfallsförebyggande arbetet betonas i regeringens skrivelse *Tillsammans mot brott – ett nationellt brottsförebyggande program* (skr. 2016/17:126).

46 Policy för att förebygga och behandla missbruk och beroende, samverkan mellan kommunerna och landstinget i Stockholms län.

Individuella planer – ett verktyg i samarbetet

I olika myndigheter och för olika verksamhetsområden tas det fram en mängd handlings- och uppföljningsplaner. Kravet på att myndigheter ska erbjuda den enskilde en individuell plan har ökat under senare år. Det kan ibland medföra att personer som får vård och service från flera huvudmän kan omfattas av olika planer, som tidsmässigt överlappar varandra.

Fördelen med planerna är att såväl individens behov och problematik som huvudmannens ansvar och insatser blir tydliga och uppföljningsbara. Det specifika för en individuell plan är att den är frivillig och upprättas endast om klienten eller patienten själv vill. Planen ska upprättas tillsammans med den enskilde, som även är den som ”äger” planen. Planen följer personen över den tid som insatserna är relevanta.

Kriminalvårdens verkställighetsplan

Inom kriminalvården heter den individuella planen verkställighetsplan. I samband med att en påföljd verkställs, på anstalt eller i frivård, utreds klienten och därefter upprättas verkställighetsplanen i samråd med klienten.⁴⁷ För klienter som dömts till fängelse medverkar Frivården för att planera verkställigheten och förberedelserna inför utslussningen. I planen anges vilka åtgärder som ska vidtas under påföljdstiden. Åtgärderna ska vara inriktade på att minska risken för att den dömda återfaller i brott och underlätta en (åter-) integrering i samhället efter frigivningen. De planerade åtgärderna ska vara tidsatta, och det ska vara möjligt att kontrollera att de genomförs. Verkställighetsplanen följer den dömda från anstalt till frivård. Verkställighetsplanen inkluderar oftast inte medicinska åtgärder. För de klienter som behöver vård bör sjukvården upprätta en vårdplan. När man planerar inför en frigivning är det bra att beakta om klienten fått någon utslussningsåtgärd, eftersom det kan påverka vilka åtgärder som är relevanta. Det finns fyra former av utslussningsåtgärder:

Frigång innebär att klienten under dagtid deltar i sysselsättning utanför anstalten, men i övrigt är kvar på anstalten.

Utökad frigång innebär att klienten under kontrollerade former, oftast genom elektronisk övervakning, avtjänar sista delen av straffet i sin bostad. Detta ska ske i kombination med sysselsättning under minst 20 timmar i veckan.

Halvvägshus är boenden som kontrolleras av Kriminalvården och som är anpassade för att ge särskilt stöd och tillsyn under klientens återgång till samhället.

Vårdvistelse innebär att klienten är placerad på behandlingshem eller i familjevård under den sista delen av fängelsestraffet, för att få en behandlingsinsats.⁴⁸

Upprätta en gemensam plan

För att skapa en strukturerad samverkan för det återfallsförebyggande arbetet är det värdefullt att upprätta en gemensam plan som samtliga parter kan arbeta utifrån. I fängelseförordningen står det att Kriminalvården, utifrån den intagnes behov, i lämplig tid

⁴⁷ Fängelselag (2010:610) 1 kap. § 5.

⁴⁸ Kriminalvårdens webbplats, www.kriminalvarden.se

ska samverka med socialtjänsten, hälso-och sjukvården, Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan.⁴⁹

För att insatserna från dessa myndigheter ska komma den enskilde till del i rätt ordning och utan ogynnsamma tidsglapp, är det *viktigt att en individuell plan upprättas tidigt i påföljden*. För klienter som har missbruksproblem eller som lider av psykisk eller annan ohälsa är det nödvändigt med tidiga insatser från sjukvården och psykiatrin. För att undvika att klienter ”faller mellan stolarna” i samband med frigivningen behöver parterna ta fram en gemensam plan som sträcker sig bortom tiden efter frigivningen. Kriminalvården har huvudansvar för verkställighetsplanen under påföljdstiden, men därefter bör någon av de övriga parterna ta över huvudansvaret för den fortsatta planeringen och uppföljningen.

Det finns en bestämmelse som reglerar samverkan och upprättandet av individuella planer mellan kommun och regioner. I socialtjänstlagen och hälso- och sjukvårdslagen står följande:

När den enskilde har behov av insatser både från socialtjänsten och från hälso- och sjukvården ska kommunen tillsammans med regionen upprätta en individuell plan. Planen ska upprättas om kommunen eller regionen bedömer att den behövs för att den enskilde ska få sina behov tillgodosedda, och om den enskilde samtycker till att den upprättas. Arbetet med planen ska påbörjas utan dröjsmål. Planen ska när det är möjligt upprättas tillsammans med den enskilde. Närstående ska ges möjlighet att delta i arbetet med planen, om det är lämpligt och den enskilde inte motsätter sig det.

Av planen ska det framgå

- 1. vilka insatser som behövs*
- 2. vilka insatser respektive huvudman ska svara för*
- 3. vilka åtgärder som vidtas av någon annan än kommunen eller regionen*
- 4. vem av huvudmännen som ska ha det övergripande ansvaret för planen.⁵⁰*

Trots att lagen här är begränsad till samverkan mellan två parter, skulle skrivningen mycket väl kunna fungera som utgångspunkt för flera parters samverkan kring klienter inom kriminalvården. Samtidigt som gemensamma individuella planer kan effektivisera det återfallsförebyggande arbetet, finns det några utmaningar som de samverkande parterna behöver hantera.

Att tänka på

Starta den individuella planeringen i ett tidigt skede. För klienter som är frihetsberövade kan den starta under häktes- eller anstaltstiden.

De parter som ska samarbeta om en klient kan få flera olika planer (sin egen och en gemensam) att förhålla sig till och följa upp. För att hantera detta är det bra att redan inledningsvis utveckla ett förhållningssätt och en arbetsstruktur som tydliggör hur de olika verksamheternas planer ska integreras och hur det gemensamma arbetet kan följas upp.

Skapa ett nätverk av relevanta aktörer kring varje klient. Aktörerna bör mötas regelbundet och tillsammans med klienten planera och utvärdera insatserna.

Den individuella planen är frivillig, men lägg inte för mycket ansvar på individen. Forskningen har visat att man ska ta vara på individens motivation och delaktighet, men samtidigt visat att det är nödvändigt att lägga upp insatserna utifrån individens risknivå.

⁴⁹ Enligt 7 § fängelseförordningen (2010:2010).

⁵⁰ Enligt 2 kap. 7 § socialtjänstlagen. Motsvarande bestämmelse finns i 16 kap. 4 § i hälso- och sjukvårdslagen (2017:30).

Tiden efter frigivningen är en kritisk tid för individen, och även om motivationen inledningsvis är hög, är risken för återfall mycket stor.

Tänk därför på att utveckla strategier så att ni genom god planering överbrygger riskerna med tidsglapp eller att vissa insatser helt uteblir, till följd av klientens eventuella bristande motivation eller drivkraft under denna kritiska period.

Avslutningsvis, låt samverkansarbetet ta sin tid. Det är nödvändigt att skapa strukturella betingelser för samverkan, men det är genom det dagliga arbetet som man bygger in samverkan i en organisation. Att få till en fungerande samverkan tar sin tid och det bör tas i beaktande när man gör de första utvärderingarna.

Kort sammanfattning

- Återfallsfrekvensen för kriminalvårdens klienter är hög. Cirka två av tre av dem som frisläpps från anstalt, och två av fem av dem som fått en påföljd inom Frivården, återfaller inom tre år.
- Individernas behov är ofta mycket omfattande och insatserna behöver bland annat inkludera vård (speciellt missbruks- och psykiatrivård), socialt stöd, boende, försörjningsstöd, utbildning, arbetsmarknadsinsatser och skuldsanering. I vissa fall kan det även finnas behov av skydd.
- Samhällets olika aktörer behöver samverka för att kunna erbjuda ett professionellt och effektivt återfallsförebyggande stöd. Tidsglapp mellan insatser är en stor riskfaktor för återfall. För att öka insatsernas effekt mot återfall i brott behöver dessa vara välplanerade och samordnade.
- För att förebygga återfall i brott behöver man utforma insatser som utgår från den enskilda individens behov och förutsättningar. Insatserna ska ta vara på personens motivation, men även beakta dennes risknivå. Insatsernas intensitet ska relatera till risken för återfall.
- En välstrukturerad samverkan kännetecknas av en grundläggande samsyn kring uppdragets problematik och mål, en tydlig styrning och utvecklad organisation samt avsätta resurser för att genomföra uppdraget. För att öka synligheten och effekten av verksamheten behöver den dokumenteras och utvärderas. Samarbetet kan med fördel formaliseras genom samverkansavtal.
- De aktörer som verkar lokalt har olika organisationsstrukturer och geografiskt skilda ansvarsområden. Det medför att det lokala samverkansarbetet även blir beroende av regionalt och nationellt fattade beslut och prioriteringar. Det behövs därför välutvecklade samverkansstrukturer som omfattar lokal, regional och nationell nivå.
- De olika aktörernas roller i samarbetet ska vara tydliga. Praktiska erfarenheter visar att samverkansarbetet gynnas av att man har god kunskap om varandras arbetssätt och förutsättningar, och att man visar respekt för varandras kunskaper och specifika uppdrag.
- För att strukturera insatserna och tydliggöra ansvarsförhållanden är det viktigt att gemensamt skapa en individuell plan.
- Starta den individuella planeringen i ett tidigt skede. För klienter som är frihetsberövade kan den starta under häktes- eller anstaltstiden.
- Skapa ett nätverk av relevanta aktörer kring varje klient. Aktörerna bör mötas regelbundet och tillsammans med klienten planera och utvärdera insatserna.
- Låt samverkansarbetet ta sin tid. Det är nödvändigt att skapa strukturella betingelser för samverkan, men det är genom det dagliga arbetet som man bygger in samverkan i en organisation. Att få till en fungerande samverkan tar sin tid och det bör tas i beaktande när man gör de första utvärderingarna.

Referenser

Axelsson, R. och Axelsson Bihari, S. (2007). *Folkhälsa i samverkan*. Lund: Studentlitteratur.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2008). *Behandling av narkotikamissbrukare i fängelse, en effektstudie*. Rapport 2008:18. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2008). *Mentorskaps inverkan på återfall i brott*. Rapport 2008:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2008). *Topplistor. Introduktion till polisens gärningsmannainriktade strategier mot brott*. Idéskrift nr 17. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2009). *Orsaker till brott bland unga och metoder att motverka kriminell utveckling. En kunskapsinventering*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2010). *Frivården i Sverige, en kartläggning*. Rapport 2010:10. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2010). *2007 års reform av utslussning i kriminalvården*. Rapport 2009:10. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2010). *Effekter av arbetsmarknadsutbildning för intagna i fängelse*. Rapport 2010:14. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Rikspolisstyrelsen och Sveriges Kommuner och Landsting (2010). *Samverkan i lokalt brottsförebyggande arbete*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2012). *Samverka för att förebygga återfall i brott*. Idéskrift 20. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2012). *Strategiska brott bland unga på 00-talet*. Rapport 2011:21. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2020). *Samordnade insatser för klienter som har villkorlig frigivning med övervakning*. Utvärdering av Kriminalvårdens försöksverksamhet med inlussningsgrupper. Rapport 2020:15.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2020). *Dödligt våld och psykisk ohälsa. Gärningspersoners tidigare kontakter med psykiatrisk vård*. Rapport 2020:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Carlsson, C. och Sarnecki, J. (2015). *An introduction to life-course criminology*. London: Sage.

Danermark, B. (2000). *Samverkan, himmel eller helvete*. Stockholm: Gotia.

- Danermark, B. och Kullberg, C. (1999). *Samverkan: Vårdsstatens nya arbetsform*. Lund: Studentlitteratur.
- Justitiedepartementet (2016). *Tillsammans mot brott – ett nationellt brottsförebyggande program*. Regeringens skrivelse 2016/17:126.
- Justitiedepartementet (2017). *Inslussning – en idéskiss*. Rapport från Inslussningsutredningen (Ju 2016:E).
- Kriminalvården (2005). *Återfallsförbrytare, vilka är det? Några bakgrundsfaktorer inverkan på återfall i brott*. Faktablad nr 16. Kriminalvårdens forskningskommitté.
- Laub, J. och Sampson, R. (2001). "Understanding Desistance from Crime" i *Crime and Justice: A Review of Research*, vol. 28. Chicago: University of Chicago Press.
- Lipsey, M. W., Landenberger, N. A. och Wilson, S. J. (2007). *Effects of Cognitive-Behavioral Programs for Criminal Offenders*. Campbell Systematic Reviews 2007:6.
- Mallander, O. (1998). "Samverkan" i Denvall, V. och Jacobson, T. *Vardagsbegrepp i socialt arbete*. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Maruna, S. m.fl. (2004). "Pygmalion in the reintegration process: Desistance from crime through the looking glass" i *Psychology, Crime & Law*, vol. 10.
- National Research Council of the National Academies (2008). *Parole, Desistance from Crime and Community Integration*. Washington: The National Academies Press.
- Riksrevisionen (2009). *Kriminalvårdens arbete med att förebygga återfall i brott. Verktällighetsplanering och samverkan inför de intagnas frigivning*. RiR 2009:27.
- Riksrevisionen (2015). *Återfall i brott – hur kan samhällets samlade resurser användas bättre?* RiR 2015:4. Stockholm: Riksrevisionen.
- Socialstyrelsen, Rikspolisstyrelsen och Myndigheten för skolutveckling (2007). *Strategi för samverkan – kring barn och unga som far illa eller riskerar att fara illa*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen (2008). *Insatser för unga lagöverträdare. En systematisk sammanställning av översikter om effekter på återfall i kriminalitet*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Thorsén, H. och Engström, I. (2006). "Makt och Etik" i Engström, I. *Tvingad till hjälp – om tvång, etik och tillit i barn- och ungdomspsykiatrisk vård*. Lund: Studentlitteratur.
- Visher, C. A., Lattimore, P. K., Barrick, K. och Tueller, S. (2017). *Evaluating the long-term effects of prisoner reentry services on recidivism: What types of services matter?* Justice Quarterly.
- Holloway, T. H. Bennett och D. P. Farrington (2008). *Effectiveness of Treatment in Reducing Drug-Related Crime. Report prepared for The National Council on Crime Prevention, Sweden*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Lagar och förordningar, källhänvisningar

Hälsa- och sjukvårdslagen (2017:30)

Fängelselag (2010:610)

Förvaltningslagen (2017:900)

Lagen (2003:1210) om finansiell samordning av rehabiliteringsinsatser

Socialtjänstlagen (2001:453)

Fängelseförordningen (2010:2010)

Förordning (2007:1172) med instruktion för Kriminalvården

Internetbaserad information

Brottsförebyggande rådet, Brå (2020). Kriminalstatistik, dels över lagförda personer, dels över återfall i brott. <https://www.bra.se/statistik/kriminalstatistik.html>

Kriminalvården (2020). *KOS 2019 Kriminalvård och statistik*, Nedladdad i oktober 2020 från https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/kartlaggningar-och-utvarderingar/kos_2019.pdf

Kriminalvården (2013). *En presentation av bakgrundsfaktorer hos Kriminalvårdens klienter*. Klientkartläggning 2013. Ett regeringsuppdrag. Nedladdad i oktober 2020 från https://www.kriminalvarden.se/globalassets/publikationer/kartlaggningar-och-utvarderingar/klientkartlaggning_new.pdf

Kriminalvården (2012). *Läkemedelsstatistik 2010*. Nedladdad i augusti 2012 från www.kriminalvarden.se

Kriminalvården (2019). *Utvärdering av den prediktiva validiteten för RBM-B, i en grupp klienter med kriminalvårdspåföljd 2014–2015*. Nedladdad i oktober 2020 från <https://www.kriminalvarden.se/om-kriminalvarden/publikationer/forskningsrapporter/utvarderingav-den-prediktiva-validiteten-for-rbm-b/>

Forkby, T., Kuosmanen, J. och Örnlin, H. (2019) *Vägen ut ur gänget. Om manligheter, broderskap och svikna förhoppningar*. Kriminalvården. Nedladdad i oktober 2020 från <https://www.kriminalvarden.se/om-kriminalvarden/publikationer/forskningsrapporter/vagen-ut-ur-ganget/>

Kommunförbundet Stockholms län och Stockholms läns landsting (2008). *Policy för att förebygga och behandla missbruk och beroende. Samverkan mellan kommunerna och landstinget i Stockholms län*. Nedladdad i december 2011 från www.ksl.se

Malmö stad (2019). *Utvärdering av Krami*, Nedladdad i dec 2020 från <https://malmo.se/Sa-arbetar-vi-med.../Arbetsmarknadsfragor.html>

Arbetet med att förebygga kriminellas återfall i brott innefattar en del utmaningar. Att lyckas förebygga ett återfall kan ge både individen och samhället stora vinster, även om den mest brottsaktiva kategorin kriminella ofta har många och kostsamma behov.

Därför behöver samhällets olika aktörer samverka för att erbjuda ett professionellt och effektivt återfallsförebyggande stöd.

Hur får man till detta effektiva arbete, vad krävs och hur ska man tänka när man vill utveckla en sådan verksamhet? Om detta handlar denna skrift.

Med hjälp av en nulägesbeskrivning, presentation av forskning och förslag på hur man kan utveckla ett strukturerat återfallsförebyggande samarbete, är förhoppningen att du som praktiker eller beslutsfattare ska få insikt i områdets problematik och tips på olika utvecklingsmöjligheter.

Brottsförebyggande rådet/National Council for Crime Prevention

BOX 1386/TEGNÉRGATAN 23, SE-111 93 STOCKHOLM, SWEDEN

TELEFON +46 (0)8-527 58 400 • e-post info@bra.se • www.bra.se